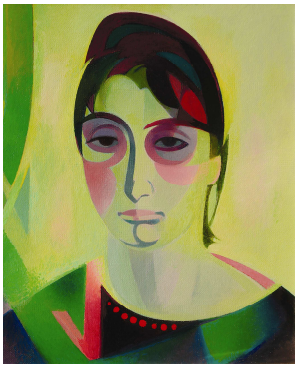

ՎԱՍՏԱԿԱՇԱՏ ԱՐՎԵՍՏԱԲԱՆԸ. ԻՐԻՆԱ ԴՐԱՄԲՅԱՆ *

Լրացավ ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի գլխավոր գիտաշխատող, ՀՀ արվեստի վաստակավոր գործիչ, արվեստագիտության դոկտոր Իրինա Դրամբյանի ծննդյան հոբելյանը: Ծնվել է 1939 թ. օգոստոսի 24-ին Երևանում, անվանի արվեստաբան, ՀԽՍՀ արվեստի վաստակավոր գործիչ, Հայաստանի կերպարվեստի թանգարանի (ներկայումս՝ Հայաստանի ազգային պատկերասրահ) ստեղծող ու առաջին տնօրեն, ԳԱ արվեստի ինստիտուտի կերպարվեստի և կիրառական արվեստների բաժինների առաջին վարիչ Ռուբեն Դրամբյանի ընտանիքում:

1957 թ. ավարտելով միջնակարգ դպրոցը՝ Ի. Դրամբյանն ընդունվում է Լեւինգրադի Բ. Ռեպինի անվան գեղանկարչության, քանդակագործության և ճարտարապետության ինստիտուտ, որն ավարտում է 1963-ին՝ «Կերպարվեստի պատմություն և տեսություն» մասնագիտությամբ և նշանակում ստանում ՀԽՍՀ ԳԱ արվեստի ինստիտուտի կերպարվեստի բաժնում որպես կրտսեր գիտաշխատող: 1965–1968 թթ. նա ուսումնառությունը շարունակում է Մոսկվայի Մ. Լոմոնոսովի անվան պետական համալսարանի (ՄՊՀ) պատմության ֆակուլտետի ասպիրանտուրայում (դեկավար՝ ԽՍՀՄ ԳԱ թղթակից անդամ, արտասահմանյան յոթ ակադեմիաների պատվավոր անդամ Վիկտոր Լազարև): Ավարտելով ասպիրանտուրան՝ Ի. Դրամբյանը 1968 թ. վերադառնում է Երևան և այդ ժամանակվանից մինչ օրս՝ ավելի քան հինգ տասնամյակ, ՀԽՍՀ ԳԱ արվեստի ինստիտուտում զբաղվում հայ միջնադարյան արվեստի ուսումնասիրությամբ՝ կենտրոնանալով զարգացած միջնադարի հայ կերպարվեստի պատմության հարցերի հետազոտության վրա:

1970 թ. ՄՊՀ-ում Ի. Դրամբյանը պաշտպանում է թեկնածուական ատենախոսություն «Մանրանկարիչ Հակոբ Ջուղայեցու արվեստը» թեմայով և ստանում արվեստագիտության թեկնածուի գիտական աստիճան: 1981 թ. նա ընտրվում է Արվեստի ինստիտուտի ավագ գիտաշխատողի պաշտոնում: 1999-ին այստեղ Ի. Դրամբյանը պաշտպանում է դոկտորական

* Ներկայացվել է 28. X. 2019 թ., ընդունվել է տպագրության 29. X. 2019 թ.:

աստենախոսություն «Թորոս Ռոսլինը և ծաղկման շրջանի կիլիկյան գրքարվեստը» թեմայով և ստանում արվեստագիտության դոկտորի գիտական աստիճան:

2002–2015 թթ. Բ. Դրամբյանը եղել է Արվեստի ինստիտուտի առաջատար գիտաշխատող, իսկ 2015 թ.՝ որակավորվել որպես գլխավոր գիտաշխատող:

Տարիներ շարունակ Բ. Դրամբյանն Արվեստի ինստիտուտի գիտական խորհրդի և արվեստագիտության գծով գիտական աստիճանաշնորհման 016 մասնագիտական խորհրդի անդամ է: Նա Հայաստանի նկարիչների միության անդամ է (1972 թ.), իսկ 2003 թ. ընդգրկվել է «International who's who of professional and business women» հանրագիտարանում:

Լայն ու ընդգրկուն են արվեստաբանական կրթության փայլուն դպրոց անցած հետազոտողի գիտական հետաքրքրությունների շրջանակները: Նրան հավասարապես զբաղեցրել են թե՛ հայ միջնադարյան մանրանկարչության (ի մասնավորի՝ XII–XIII դարերի կիլիկյան) և թե՛ մոնումենտալ գեղանկարչության (հիմնականում XIII դար), թե՛ ուշ միջնադարյան և XIX դարի – XX դարակգրի հայկական կիրառական արվեստի ուսումնասիրման խնդիրները: Արվեստաբանը նաև անդրադարձել է արդի հայ նկարիչների ստեղծագործության հետազոտությանը:

Նրա տպագիր աշխատությունների թվում են միջնադարյան առանձին վարպետների ստեղծագործության և արվեստի գրքարվեստի ու մոնումենտալ արվեստի առանձին հուշարձանների մենագրական ուսումնասիրություններ, միջնադարյան հայ արվեստի՝ ամենից առաջ կիլիկյան, առանձին շրջանների գեղանկարչությանը նվիրված բաժիններ և XVIII–XIX դդ. Հայաստանի կիրառական արվեստի մասին գլուխներ, բաժիններ հայկական գրքարվեստի վերաբերյալ Մատենադարանի հավաքածուի հիման վրա ստեղծված մի շարք ընդհանուր հրատարակություններում:

Բ. Դրամբյանը, լինելով Վ. Լազարևի սան, իր աշխատանքներում հետևում է արվեստի հետազոտության վերջինիս մեթոդաբանությանը, որը նա ձևակերպեց, մասնավորապես, 1967 թ. ՄՊՀ-ի «Լոմոնոսովյան ընթերցումներ»-ի իր զեկուցման մեջ. «Արվեստի ժամանակակից պատմաբանի մեթոդաբանության մեջ, ով ամենից առաջ պիտի լինի իր նյութի գիտակր, ձևի վերլուծությունը պետք է անբաժան լինի բովանդակության վերլուծությունից: Եվ այստեղ արվեստի պատմաբանը չի կարող անտեսել ո՛չ պատկերագրությունը, ո՛չ պատկերաբանությունը, ո՛չ տեխնիկան, ո՛չ հնագրությունը: Նա պետք է լինի մի քիչ բանասեր, պետք է իմանա պատմություն և այն կոնկրետ սոցիալական միջավայրը, որի պայմաններում էլ ստեղծվել է հետազոտվող հուշարձանը: Նա պետք է քաջ ծանոթ լինի դարաշրջանի առաջատար գաղա-

փարներին, անկախ նրանից՝ մարմնավորվել են, արդյոք, դրանք կերպարավեստի, գրականության, փիլիսոփայության կամ գիտության միջոցներով»¹:

Բ. Դրամբյանի գիտական գործունեությանը բնորոշ է, որ անդրադառնում է այն վարպետների ստեղծագործությանն ու գեղանկարչության նմուշներին, որոնք գրավում են նրան իրենց գեղարվեստական կողմով: Եվ պարտադիր չէ, որ դրանք լինեն հասարակության բարձր խավերի համար ստեղծված նրբագեղ նմուշներ: Նրան առաջին հերթին գրավում է հետազոտվող նմուշների գեղարվեստական բովանդակության խորությունն ու գեղարվեստական արտահայտչականությունը: Եվ իզուր չէ, որ նրա ուսումնասիրություններում նշանակալի տեղ են գրավում առանձին ստեղծագործությունների գեղարվեստական լեզվի վերլուծությունը և հայ արվեստի պատմության այս կամ այն ժամանակաշրջանների գեղարվեստական միտումների բնութագրումը:

Առաջին նկարիչը, ում անդրադարձավ Բ. Դրամբյանը, XVI և XVII դդ. սահմանագլխին ապրած Հակոբ Ջուղայեցին էր: Թեև նրա ստեղծագործությունը ոմանց կարող էր թվալ կոպտավուն, սակայն արվեստում արվեստաբանին գրավեց վարպետի ստեղծագործության գեղանկարչական, գունային կողմը, ում աշխատանքները շատ արդիական են նորագույն շրջանի նկարիչների ստեղծագործական որոնումների համար²: Ականավոր ծաղկողի ստեղծագործության ուսումնասիրության մեջ հառնում է պատմական ֆոնը, որի վրա զարգացել է նրա գեղարվեստական գործունեությունը. նրա ձեռագրերի հիշատակարանների ուսումնասիրության հիման վրա հայտնաբերվել են վարպետի կենսագրության հիմնական տեղեկությունները՝ որոշվել են ձեռագրական կենտրոնները, որտեղ նա սովորել է, և այն քաղաքները, որտեղ հետազայում աշխատել է: Քննության են առնվել Ջուղայեցու մանրանկարների էրբեմն ինքնատիպ պատկերագրական առանձնահատկությունները, և հեղինակի համար սովորականի պես նշանակալի տեղ է հատկացված արվեստի գեղարվեստական առանձնահատկությունների վերլուծությանը, որոնց մեջ առաջատար դերը պատկանում էր բացառիկ արտահայտիչ գույնին: Բ. Դրամբյանի մենագրական մյուս հրատարակությունների նման՝ այս գիրքը ևս օժտված է նկարչի աշխատանքների մանրամասն գիտական կատալոգով:

Դրանից հետո Բ. Դրամբյանը խորացել է միջնադարյան հայ մանրանկարչության առավել փայլուն բաժիններից մեկի՝ կիլիկյան արվեստի ուսումնասիրության մեջ և զբաղվել այդ արվեստի ուսումնասիրությամբ ավելի

¹ В. Л а з а р е в. Русская средневековая живопись. Статьи и исследования. М., 1970, с. 313.

² И. Д р а м б я н. Акоп Джугаеци. Ереван, 2008; Ն և ւ յ ն ի՝ Акоп Джугаеци. Эчмиадзин, 2009.

քան 35 տարի՝ սկսած 1970-ականների կեսերից մինչև 2000-ական թվականների առաջին տասնամյակը: Ու թեև կիլիկյան մանրանկարչությամբ զբաղվել էին այնպիսի խոշոր գիտնականներ, ինչպիսիք էին Լ. Դուռնովոն, Ս. Տեր-Ներսեսյանը, Գ. Հովսեփյանը, Ռ. Դրամբյանը, նա գտավ հետազոտության նոր, սեփական դիտակետը: Դա և՛ ընդհանուր, տեսական հարցերն էին, ինչպես կիլիկյան մանրանկարչության գեղարվեստական հիմունքները, այնպես էլ XIII դ. կիլիկյան մանրանկարչության ոճի ու նրա էվոլյուցիայի պրոբլեմը, նաև հետազոտությունն էր կոնկրետ ձեռագրերի և առանձին վարպետների ստեղծագործության, որոնց շարքում կենտրոնական տեղը հատկացվում էր կիլիկյան խոշորագույն մանրանկարիչ Թորոս Ռոսլինի կենսագրությանը, ստեղծագործության վաղ շրջանին, ասորիքուցիայի պրոբլեմներին, վարպետի արվեստի գեղարվեստական առանձնահատկություններին ու գեղարվեստական լեզվի առանձնահատկություններին և գեղարվեստական նորամուծություններին, որ նա ներմուծեց արվեստ, նրա գեղանկարչության մեջ մարդու կերպարին ու նրա ձեռագրերում խորանների ձևավորման գեղարվեստական համակարգին և, վերջապես, Թ. Ռոսլինի արվեստի ուսումնասիրության պրոբլեմներին: Մանրանկարչի ստեղծագործության ուսումնասիրության հետ սերտորեն կապված է և նրան հաջորդող սերնդի վարպետների արվեստի ուսումնասիրությունը, որին նվիրվեցին մի շարք հրատարակումներ: Այդ բազմամյա հետազոտությունների տրամաբանական արդյունքը դարձան Բ. Դրամբյանի դոկտորական ատենախոսությունը և դրան հաջորդող 2 մենագրություն՝ «Թորոս Ռոսլին» (2000, ռուսերեն)³ և «Հեթում Բ արքայի Ճաշոցը (1286 թ. Հայկական նկարագրող մատյանը)» (եռալեզու)⁴:

Բ. Դրամբյանը մասնակցել է Մ. Մաշտոցի անվան Մատենադարանի պատկերագրող ձեռագրերին նվիրված մի շարք աշխատությունների հրատարակմանը, որոնք գրվել են աշխատակիցների հետ համահեղինակությամբ: Դրանցից են՝ Մատենադարանի հավաքածուի մասին ամենաառաջին գրքերից մեկը՝ Մոսկվայի «Искусство» հրատարակչությունում «Աշխարհի քաղաքներն ու թանգարանները» մատենաշարով լույս տեսած «Художественные сокровища Матенадарана» (1976), որտեղ կենդանի ձևով, պատմական ֆոնի վրա ներկայացված են Պահոցի հավաքածուի առավել նշանավոր ձեռագրերը, դրանք զարդարող մանրանկարները, կազմերն ու կազմաստառները: Հետագայում տարբեր տարիների Լենինգրադում և

³ И. Д р а м б я н. Торос Рослин. Ереван, 2000.

⁴ Բ. Դրամբյան. Հեթում Բ արքայի Ճաշոցը (1286 թ. Հայկական նկարագրող մատյանը), Երևան, 2004:

Երևանում լույս տեսան Մատենադարանի հավաքածուի հայ մանրանկարչությանը նվիրված 3 ալբոմ, որոնցում նա ամեն անգամ նոր տեքստերով հեղինակել է Կիլիկյան Հայաստանի մանրանկարչությանը նվիրված բաժինները⁵:

Բ. Դրամբյանը պարբերաբար զբաղվել է դեկորատիվ-կիրառական արվեստով՝ ձեռագրերի կազմերով ու կազմաստառներով, ինչպես նաև՝ մյուս տեսակներով: Այսպես, նա է հեղինակել Հայաստանի XVII դարի – XIX դարասկզբի դեկորատիվ-կիրառական արվեստին նվիրված տեքստերը ԽՍՀՄ ժողովուրդների արվեստի վերաբերյալ Արվեստի պատմության և տեսության ինստիտուտի բազմահատոր հրատարակության համար⁶:

Ծանրակշիռ է Բ. Դրամբյանի վաստակը մոնումենտալ գեղանկարչության ուսումնասիրության գործում: Շուրջ 20 տարվա ընթացքում՝ 1970-ականներից 1980-ականների վերջերք, ամուսնու՝ Արվեստի ինստիտուտի առաջատար գիտաշխատող, նկարիչ ու արվեստաբան Նիկոլայ Քոթանջյանի հետ նա հետևողականորեն ուսումնասիրել է Խորհրդային Հայաստանի տարածքում գտնվող վաղ և զարգացած միջնադարի հայկական եկեղեցիների պահպանված որմնանկարները, հավաքել հարուստ ֆոտոնյութ, որի արժեքն աճում է, քանզի ժամանակի ընթացքում վատթարանում է որմնանկարների պահպանվածության վիճակը: 1979 թ. լույս տեսավ հայագետի հետազոտությունը՝ նվիրված միջնադարյան հայ մոնումենտալ գեղանկարչության նշանավոր հուշարձաններից մեկին՝ XIII դարի վերջին քառորդում ստեղծված Քոբայր վանքի որմնանկարներին, որոնք, իրավամբ, հայ արվեստի նշանակալի ստեղծագործություններից են, Խորհրդային Հայաստանի տարածքում միջնադարյան որմնանկարչության լավագույնս պահպանված նմուշները: Գրքում և նրա որմնանկարներին նվիրված երկու հոդվածում՝ Բ. Դրամբյանը

⁵ Armenian Miniatures of the 13th and 14th centuries from the Matenadaran collection (E. Korkhmazian, I. Drampian, G. Akopian). Leningrad, 1984; La Miniature arménienne (L. Zakarian, I. Drampian, E. Korkhmazian, H. Hacopian). Erevan, 2006; Армянская миниатюра. Коллекция Матенадарана (Л. Закарян, И. Драмбян, Э. Корхмязян, Г. Акопян). Ереван, 2007.

⁶ И. Д р а м п я н. Группа армянских серебряных окладов XVII–XVIII вв. – «Հայագիտական հետազոտություններ», պր. Ա, 1974, էջ 130–135, ն ու յ ն ի՝ Два образца армянских лицевых тканей с христологическими изображениями на форзацах двух рукописей из собраний Матенадарана и Иерусалимского патриархата. – «Լեւոն Խաչիկեան. Հարիւրամեակ» ժողովածու, Երեւան, 2019, ն ու յ ն ի՝ разделы в IV, V, VI томах «Искусство народов СССР». М., 1976, 1979, 1981.

⁷ И. Д р а м п я н. Фрески Кобайра. Ереван, 1979; Ն ու յ ն ի՝ Фрески Большой церкви монастыря Кобайр. – «Кавказ и Византия», 1. Ереван, 1979, с. 142–154; Ն ու յ ն ի՝ К

ճշտել է փոքր եկեղեցու թվագրումը, բացահայտել, որ կտիտորական դիմանկարում պատկերված են Չաքարյանների տոհմի հայ իշխանները՝ Չաքարե Երկայնաբազուկի որդի Շահնշահն ու նրա կինը: Բանավիճելով ֆրանսուհի հետազոտող Ն. Թիերրիի հետ, ով փորձում էր հուշարձանը վերագրել վրացական արվեստին՝ նա պատկերագրական և ոճական վերլուծությամբ համոզիչ կերպով ապացուցեց այդ որմնանկարների պատկանելությունը հայ վարպետներին՝ որմնանկարների վրա վրացերեն բացատրագրերի ի հայտ գալը բացատրելով այն հանգամանքով, որ XIII դ. երկրորդ քառորդում վանքը վերածվել էր քաղթեղոնականի:

Ն. Քոթանջյանի հետ համահեղինակությամբ նա գրել է 2 հոդված՝ Անիի Տիգրան Հոնենցի եկեղեցու և Տաթևի՝ ներկայումս ոչնչացած որմնանկարների մասին⁸, իսկ 2018 թ. հրատարակվեց Բ. Դրամբյանի հետահայաց հոդվածը՝ Հայաստանի միջնադարյան մոնումենտալ գեղանկարչության ուսումնասիրության պատմության վերաբերյալ⁹:

Բ. Դրամբյանի գիտական խմբագրությամբ լույս են տեսել մի շարք գրքեր: Նրա ջանքերով Հակոբ Հովնաթանյանի ծննդյան 200-ամյա հոբելյանի կապակցությամբ 2006 թ. լույս տեսավ Ռ. Դրամբյանի արժեքավոր մենագրությունը հայ ականավոր նկարչի մասին¹⁰. ուսումնասիրություն, որի առաջին տարբերակը հեղինակն ավարտել էր 1930-ականների վերջին և որի վրա աշխատեց իր ողջ կյանքի ընթացքում: 10 տարի անց՝ 2016 թ., ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ հրատարակվեց Ռ. Դրամբյանի հոդվածների ստվարածավալ ժողովածուն¹¹, որը կազմեց, խմբագրեց և հրատարակության պատրաստեց Բ. Դրամբյանը:

Նա հեղինակ է Հայաստանում և արտերկրում հրատարակված բազմաթիվ գիտական և հանրագիտարանային հոդվածների: Չեկուցումներով հանդես է

вопросу о датировке и интерпретации фресок Кобайра. – <<Кавказ и Византия>>, 4. Ереван, 1984, с. 194–217.

⁸ I. Drambian, N. Kotanjian. The Frescoes in the Church of St. Gregory the Illuminator Founded by Tigran Honents in Ani. – “Armenian Review”/ Watertown, Massachusetts, 1990, vol. 43, number 4/172; pp. 41–57; Н. Котанджян, И. Драмбян. Фрески Татева. Судьба росписи и история ее изучения. – «Вопросы армянского искусства», 5. Ереван, 2013, с. 283–316; Ն. Քոթանջյան, Բ. Դրամբյան. Տաթևի որմնանկարները. – <<Էջմիածին>>, Ը, 2013, էջ 32–38:

⁹ И. Драмбян. К истории изучения средневековой армянской фресковой живописи. – «Вестник Санкт-Петербургского университета. Искусствоведение», т. 8, вып. 2. СПб., 2018, с. 232–257.

¹⁰ Բ. Դրամբյան. Акоп Овнатаян. Ереван, 2006.

¹¹ Բ. Դրամբյան. Из истории армянского искусства. Сборник статей. Ереван, 2016.

եկել հայ արվեստին նվիրված միջազգային գիտաժողովներում՝ Բտալիայում և Երևանում, ինչպես նաև՝ Հունաստանում, Ռուսաստանում՝ Մոսկվայում ու Լենինգրադում:

Նշանակալի է վաստակաշատ արվեստաբան Բ. Դրամբյանի ավանդը հայ կերպարվեստագիտության մեջ անջնջելի հետք թողած իր ավագ գործընկերների հիշատակի հավերժացման, նրանց վաստակի գնահատման ու արժևորման գործում: Խոսքը, մասնավորապես, հայկական միջնադարյան կերպարվեստի հուշարձանների գիտական ուսումնասիրության և պահպանության գործում խոշոր ավանդ ունեցած Լիդիա Դուռնովոյի հիշատակին, վաստակաշատ գիտնական, արվեստի պատմաբան և գեղարվեստի քննադատ Ռ. Դրամբյանի հիշատակին նվիրված միջոցառումների մասին է:

Բ. Դրամբյանի նախաձեռնությամբ, նրա ակտիվ ջանքերով, խմբագրությամբ, լրամշակմամբ ու առաջաբանով 2017 թ. հետմահու հրատարակվեց ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի կերպարվեստի բաժնի առաջատար գիտաշխատող, արվեստագիտության թեկնածու, հայ միջնադարյան կերպարվեստի խոշոր մասնագետներից մեկի՝ 2013 թ. կյանքից հեռացած Ն. Քոթանջյանի վերջին, ռուսերենով գրված և անավարտ մնացած «Վաղ միջնադարյան Հայաստանի (IV–VII դարերի) մոնումենտալ նկարչությունը» վերտառությամբ արժեքավոր աշխատությունը (264 էջ+103 ներդիր):

2014 թ. սեպտեմբերին Բ. Դրամբյանին շնորհվել է ՀՀ արվեստի վաստակավոր գործչի պատվավոր կոչում, իսկ դրանից մեկ տարի առաջ՝ 2013 թ. հոկտեմբերին, նա պարգևատրվել է ՀՀ մշակույթի նախարարության բարձրագույն պարգևով՝ Ռսկե մեդալով:

Վերստին շնորհավորելով մեր գործընկերոջը հոբեյանի կապակցությամբ՝ մաղթում ենք քաջառողջ կյանքի երկար տարիներ և գիտաստեղծագործական նորանոր խիզախումներ:

ԱՆՆԱ ԱՍԱՏՐՅԱՆ